

Victoria Soenarto Røed

«JEG... ATTE... PAPPA – HAN ER SÅNN SYK»

En analyse av barn som pårørende i Anders N. Kvammen sin tegneserie *Jeg husker ikke... Historier om demens* (2021) og en undersøkelse av verkets didaktiske potensiale

Bacheloroppgave i nordisk for lektorstudenter

Veileder: Sidsel Boysen Dall

Mai 2024

Victoria Soenarto Røed

«JEG... ATTE... PAPPA – HAN ER SÅNN SYK»

En analyse av barn som pårørende i Anders N. Kvammen sin tegneserie *Jeg husker ikke... Historier om demens* (2021) og en undersøkelse av verkets didaktiske potensiale

Bacheloroppgave i nordisk for lektorstudenter
Veileder: Sidsel Boysen Dall
Mai 2024

Norges teknisk-naturvitenskapelige universitet
Det humanistiske fakultet
Institutt for språk og litteratur

Kunnskap for en bedre verden

Sammendrag

Denne bacheloroppgaven undersøker temaet barn som pårørende i tegneserien *Jeg husker ikke... Historier om demens* (2021) av Anders N. Kvammen. Oppgaven fokuserer på hvordan barn i ulike aldersgrupper takler rollen som pårørende til en forelder med demens, både i form og innhold. Tegneserien viser hvordan demens påvirker både den syke og deres pårørende, spesielt barn. Analysen tar for seg tre karakterer, en fra hver fortelling, og viser hvordan de håndterer sykdommen og sine roller som pårørende. Videre undersøkes hvordan tegneserien skifter fokus fra den demensrammede til de pårørende, med vurdering av virkemidler som fargevalg, kontraster og metaforer. Oppgaven konkluderer med at tegneseriesjangeren er særlig egnet til å formidle tunge temaer som demens på en forståelig måte, og at teori om klasseromsundervisning understøtter skjønnlitteratur som et effektivt læringsverktøy. Tegneserien gir også leserne mulighet til å identifisere seg med karakterene og deres måter å takle sykdommen på.

Abstract

This bachelor's thesis examines the theme of children as caregivers in the comic book *Jeg husker ikke... Historier om demens* (I Don't Remember... Stories About Dementia) (2021) by Anders N. Kvammen. The thesis focuses on how children of different age groups cope with the role of being a caregiver to a parent with dementia, considering both form and content. Depicting how dementia affects both the patient and their caregivers, the comic places a special focus on children. Analyzing three characters, one from each story, the thesis shows how they handle the illness and their roles as caregivers. It also explores how the comic shifts focus from the person with dementia to the caregivers, considering techniques such as color choice, contrasts, and metaphors. Concluding that the comic book genre is particularly suited to conveying heavy topics like dementia in an understandable way, the thesis also highlights classroom teaching theory, which supports fiction as an effective learning tool. Additionally, the comic allows readers to identify with the characters and their ways of coping with the illness.

Innhold

Sammendrag	1
Abstract	1
Dette skal vi klare sammen.....	4
Bakteppe	5
Grafisk litteratur som remedium.....	6
Barna som pårørende – Heidi, Imran og Mats	7
Bevegelse fra den syke til den pårørende.....	11
Didaktisk potensiale	15
Konklusjon	17
Litteraturliste.....	18

Han har alltid vært distré og forvirret, så da han først fikk diagnosen Alzheimers sykdom, trodde jeg ikke på det.

Han husket jo aldri navnet på vennene mine, og stilte de samme spørsmålene gang på gang.

Når begynte egentlig sykdommen? Var han preget av sykdommen allerede for 20 år siden?

Fra Martin Ernstsens *Men hvem er du?* (2023), s. 19

«Dette skal vi klare sammen»

«Dette skal vi klare sammen» (Kvammen, 2021, s. 64) beroliger sønnen Imran hans demensrammede mor Fatima, som er tydelig nedtrykt etter et legebesøk. Legebesøket endte sårt med tårer og fortvilelse. Sykdommen demens er tøff å forholde seg til, og det hjelper lite at sykdommen er i økning. FHI peker på at grunnet en økning i antall eldre, så vil også forekomsten av demens dobles innen år 2050 (Strand m.fl., 2021). Det betyr at samtidig som det er en økning av mennesker som får diagnosen, så er det også en økning i antallet pårørende som blir berørt av sykdommen.

I denne analysen av tegneserien *Jeg husker ikke... Historier om demens* (2021), skrevet og tegnet av Anders N. Kvammen, vil jeg rette søkelys mot problematikken rundt barn som pårørende til foreldre som rammes av sykdommen demens. I tillegg til å være et verk som problematiserer hvordan sykdommen oppleves for den syke og de pårørende rundt, og hvordan sykdommen rammer familien og relasjonene deres, så er tegneserien mest av alt et bevis på at informasjonen rundt pårønderollen i møte med demenssykdommen i dag ikke er tilstrekkelig nok. Det viser seg at når barn er pårørende, så har de også et ytterligere behov for å få støtte fra mennesker i deres sosiale nettverk. Disse menneskene kan man kalle pårørendes pårørende. Dette er derfor ikke bare en tegneserie om pårønderollen, det er også en fortelling for de pårørendes pårørende. Som et resultat av dette har jeg formet følgende problemstilling:

Hvordan fremstilles rollen som nær pårørende til en person med demens i Anders N. Kvammens *Jeg husker ikke... Historier om demens* (2021)? Og hvilket didaktisk potensiale rommer verkets skildringer av nære pårørende?

Problemstillingen min er todelt. Videre i analysen vil jeg presentere litt bakgrunnsinformasjon om pårørendelitteratur, demens, grafisk litteratur og litteratur som remedium. Deretter følger en analyse av barn som pårørende og hvordan de fremstilles i verket. Jeg kommer her til å undersøke tegneseriens estetikk og verkets relasjon til skildringene av barn som pårørende. Etter dette vil det komme en diskusjonsdel hvor jeg undersøker hvilket didaktisk potensiale verket rommer, med utgangspunkt i analysen som er gjort. Det viser seg at det er gjort noen bevisste formgrep, som gjør at fortellingene beveger seg nærmere den pårørendes perspektiv. I tillegg egner formen på verket seg særlig godt som gjenstand for informasjon om sykdommen demens i klasserommet, og i samfunnet ellers.

Bakteppe

Det er relativt nytt, det å bedrive forskning på pårønderollen i litteraturen, og det er muligens grunnet at såkalt «pårørendelitteratur» er en relativt ny trend i samtidslitteraturen vår (Warberg & Kjørholt, 2023, s. 4). Nå pågår det ulike forskningsprosjekt på dette, blant annet ett på NTNU Dragvoll, ved institutt for språk og litteratur, som heter «Pårønderollen og litteratur som remedium». Der tas disse overordnede spørsmålene rundt pårønderollen opp: «Hvordan fremstilles pårørende i norsk og nordisk litteratur?», «Hvilke innsikter om pårønderollen er litterære uttrykk særlig egnet til å formidle?» og «Hvorfor er disse innsiktene betydningsfulle i et helsefremmende perspektiv, og hvordan kan de litterære uttrykkene tas i bruk i møte med pårørende innenfor helse- og omsorgstjenester og i norskundervisning for skoleelever?» (NTNU, 2024). Påførendelitteraturen åpner dermed opp for å undersøke sykdommer som demens i skjønnlitteraturen.

Sykdommen demens «er en fellesbetegnelse på en rekke sykelige tilstander i hjernen som er kjennetegnet ved ervervet kognitiv svikt, svikt av emosjonell kontroll og sviktende funksjonsevne i forhold til dagliglivets funksjoner» (Engedal, 2002, s. 520). Flere og flere rammes av sykdommen demens. Der hvor det i 2002 var anslått for å være 60 000 som lever med demens (Engedal, 2002, s. 520), ble det i 2023 anslått at om lag 100 000 lever med sykdommen her til lands (Nasjonalforeningen.no, 2024). Med en slik økning i tilfeller av sykdommen, øker også omfanget av pårørende. Nasjonalforeningen for folkehelsen anslår at det er over 400 000 som er «nær pårørende til en med diagnosen» (Nasjonalforeningen.no, 2024). Det betyr at omtrent 7,5 % av Norges befolkning er direkte berørt av diagnosen. Med en stadig større andel av befolkningen som melder inn helseutfordringer og sykdom, i dette tilfelle en økning av demenstilfeller, vil det i fremtiden legges et stort press på helsearbeiderne våre (Nesby, 2021, s. 1). Derfor er demens noe som i høyeste grad er offentlig anliggende, da sykdommen rammer så mange pasienter, og fordi det får så store ringvirkninger for samfunnet. Derfor kan nettopp Kvammens tegneserie sees på som et viktig verktøy og bidrag for å fremme mer informasjon rundt sykdommen.

Jeg husker ikke... Historier om demens (2021) handler om pårørendes bearbeidelse i møte med demenssykdommen, hvor noen som står en selv nær rammes. Tegneserien er delt i tre, med tre ulike fortellinger hvor vi møter tre forskjellige familier som på hver sin måte rammes av sykdommen. I tegneserien er det lagt stor vekt på barnet i rollen som pårørende, hvor det i spesielt siste fortelling er lagt vekt på barnets særlige behov for støtte rundt seg. Verket kan derfor sees på som en lesning som er rettet mot den pårørendes pårørende. Fokuset som ligger i tegneserien, viser behovet for denne typen litteratur som fokuserer på

pårørenderollen i møte med sykdom, hvor det befinner seg et informasjonshull som må tettes. I tillegg til å være til støtte for den pårørende, er det også et behov for støtte fra ulike hold. Det være seg som tidligere nevnt, pårørendes pårørende, men også andre instanser som trenger informasjon som gjelder sykdommen, samt resten av samfunnet og dets institusjoner som skole, og institusjoner innenfor helsehjelp. I tillegg er det et behov for organisasjoner som kan bidra med formidling om sykdom som dette. Dette gjelder både i den fiktive fortellingen og i den virkelige verden.

Tegneserien retter seg både mot yngre og eldre lesere, og kan antas at å nå ut til et bredt publikum gjennom tegneserieformatet, som kan være et suksessfylt valg av medium for å nå ut til det bredere lag. Det fordi tegneserien tidlig har blitt knyttet sammen med en framvekst av en ny massekultur som særlig skulle rette seg mot et bredt publikum. Tegneserien har også blitt regnet som et underholdningsmedium (Warberg, 2021, s. 217). *Jeg husker ikke... Historier om demens* (2021) er laget på bestilling av Kirkens Bymisjon, hvor de spesifikt var ute etter å la Anders Kvammen skrive og illustrere boken (Warberg & Kjørholt, 2023, s. 2-3). Han har produsert noe liknende før, i tegneserien *Ungdomsskolen* (2016) som også problematiserer barnets rolle i møte med det som kan være utfordrende, men på en annen arena enn i *Jeg husker ikke... Historier om demens* (2021) (Warberg & Kjørholt, 2023, s. 17).

Liknende litteratur som er verdt å nevne, er Martin Ernstsens *Men hvem er du?* (2023), som handler om hans far som er rammet av demens, og er dermed en selvbiografisk tilnærming til skrivning om demenssykdommen. Det er en kjent sak at det er mye følelser som er forbundet med sykdommen demens, og noen ganger kan de som rammes av sykdommen agere med sinne (Fonn, 2020). I denne tegneserien problematiseres dette, og i tegneserien spør Martin seg selv om hans far kan ha hatt demens helt siden barndommen hans, altså 20 år tilbake i tid, fordi faren hans var så sint gjennom oppveksten til Martin. Her kan det trekkes linjer til problematiseringen av at det i *Jeg husker ikke... Historier om demens* (2021) er yngre som rammes av demens. Det er mennesker som er i 40-50 åra, opprinnelig i full jobb og som har barn som ennå ikke er kommet i voksen alder.

Grafisk litteratur som remedium

En kort forklaring av hva grafisk litteratur er, er at det er tekster hvor ord og bilder interagerer med hverandre, og at det er en samlebetegnelse for blant annet tegneserier og tegneserieromaner (Warberg, 2018, s. 206). Av den grunn er også grafisk litteratur multimodalt, fordi den kombinerer både det skriftlige og det visuelle. At noe er multimodalt vil si at det er flere modaliteter som virker sammen for å skape mening, i dette tilfelle de to

modalitetene, ord og bilde (Warberg, 2018, s. 211). Grafisk litteratur kan inneholde ikonografi, som er bilder som kan indikere ting som retning og følelser. Et bilde er en visuell representasjon som tar opp en bestemt flate eller rom, og derav framstår som umiddelbart. Det kan gjøre det bedre egnet til å ta øyeblikket inn i et helhetsinntrykk, fordi vi på kort tid kan ta til oss mange detaljer (Warberg, 2018, s. 210). Teksten beskriver hva som blir sagt mellom to eller flere personer, men bilder viser gester og uttrykk som sier noe om *hvordan* dette blir sagt. For å analysere grafisk litteratur må vi derfor se på både de visuelle og verbalspråklige modalitetene for å se hvilke funksjoner de har hver for seg, og samlet sett som en meningsbærende helhet (Warberg, 2018, s. 211).

Grafisk litteratur kan også være et remedium, og det i mer enn en forstand, fordi remediumsbegrepet kan romme mer enn bare én tolkning. Begrepet remedium betyr i dette tilfellet å se på litteraturen som et legemiddel eller som et redskap i møte med sykdomstilfeller (Warberg & Kjørholt, 2023, s. 1-7). Derfor kan grafisk litteratur enten fungere som en medisin, eller sagt med andre ord, som lindring. Men grafisk litteratur kan også være et *verktøy* som kan brukes til opplysning, diskusjon og til endring av samfunnsstrukturer (Kjørholt, 2019, s. 302). I *Jeg husker ikke... Historier om demens* (2021), kan det argumenteres for at verket både kan brukes til lindring og som et verktøy til å løfte en samfunnsdebatt, og at det muligens har et didaktisk potensiale i det å skildre hvordan det oppleves å være nær pårørende til en som er rammet av demens.

Barna som pårørende – Heidi, Imran og Mats

I verket møter vi flere som er pårørende til dem som rammes av demens. Det er kone og arbeidskolleger til sykdomsrammede Geir i den første fortellingen. Det er mann, kolleger og øvrig familie til sykdomsrammede Fatima, og det er mammaen, Mats og tanten til Mats i den siste fortellingen. Med andre ord, det er mange pårørende til stede i fortellingene. Jeg har valgt å rette søkelyset på barna som pårørende i denne oppgaven. Derfor har jeg valgt meg ut et barn fra hver av fortellingene. I den første fortellingen møter vi Heidi, i den andre fortellingen møter vi Imran og i den siste fortellingen møter vi Mats. Videre skal jeg presentere hver av de pårørende.

Heidi er datter av Geir som er blitt syk med demens. Hun er ei jente i tenårene som fremdeles går på skolen. Hun merker at faren glemmer ting, blant annet glemmer han ofte telefonen sin igjen på jobb. Han glemmer også at kona skal jobbe kveldsvakt. Gjennom fortellingen er det synlig at hun blir lei seg og nedtrykt av hvordan faren hennes har det. Et eksempel på dette er når de skal kjøpe mat på McDonalds sammen, etter at Geir har hentet

henne på fiolinøving (se figur 1). Når han skal bestille mat til dem, glemmer han pinkoden. Dette fører til at bilene bak i køen begynner å tute. Det kan en se på de taggete snakkeboblene, som illustrerer aggressive og høylytte «TUUUT! TUT, TUT!» (Kvammen, 2021, s. 8). Dette gjør Heidi stresset og fortvilet, noe en kan se på emanata. Emanata er eksempelvis linjer som uttrykker en form for tilstand, både på karakterer og objekter i tegneserier (Friedman, 2008). I situasjonen ved McDonalds, kommer det svettedråper ut fra hodet hennes, som uttrykker en form for stress eller angst i Heidi.

Figur 1

Etter at Geir har fått ringt moren og fått koden, får de etter hvert tatt med seg maten for å spise. Men da Geir sitter tankefull ute, og glemmer burgeren han har kjøpt, blir Heidi lei seg når han sier han ikke vil ha den likevel. En annen situasjon hvor følelsene til Heidi også tydelig kommer til uttrykk, er når de går tur sammen ute. I tekstboblen øverst på siden, står det «ett år senere» (Kvammen, 2021, s. 29), og vi som lesere blir vitne til at han er blitt enda sykere. Nå er Geir så forvirret at han tror det er 17. mai, og han evner ikke lenger å huske ting han gjorde for kort tid siden. Da Geir foreslår at de skal spise is, sier Heidi «Men – det har vi

jo kjøpt allerede.» (Kvammen, 2021, s. 29). Der er hun også litt usikker og fortvila. I tillegg kan en se på henne som omsorgsgiver når hun går tur med faren hennes, og leier han i hånden. Når det er barnet som tar over omsorgen for sin forelder, heter det parentification (Guha, 2021). Dette er ofte forbundet med depresjon og angst hos barnet, noe som er tydelig i denne fortellingen, hvor datteren er tydelig nedtrykt. Det ser vi spesielt i siste side hvor vi ser henne gråtende etter å ha kommet hjem igjen til familien sammen med Geir.

Imran er sønn av Fatima, som også er blitt rammet av demens. Han er litt eldre enn Heidi, og er medisinstudent. Det er veldig tydelig at Imran er svært stødig i rollen som pårørende, han er kanskje den «perfekte pårørende» som gjør alt rett. Når familien er samlet på en restaurant for å spise og ha det hyggelig sammen, prater de litt sammen om at Fatima har endret atferd den siste tiden, og at hun virker fraværende. Han foreslår at hun drar til legen, og nevner at det kan ha noe med medisinen hun tar mot høyt blodtrykk, eller at hun mangler noen stoffer i kroppen. Da de kommer hjem igjen, klarer ikke Fatima å hjelpe den andre sønnen, Abir med leksene i matte, til tross for at hun til daglig jobber som regnskapsfører. Dette skaper igjen bekymring hos Imran, som igjen råder henne til å bestille seg en legetime. Etter å ha adressert en tredje gang at han er bekymret for henne, drar de sammen til legekantoret. Dette viser at slike legebesøk er mye mer overkommelig for den syke med støtte rundt seg. Etter at Fatima fikk gjort noen kognitive tester, ble hun svært lei seg og fortvila. Men da sier Imran: «Dette skal vi klare sammen» (Kvammen, 2021, s. 61), og det er også noe de gjør. For mot slutten av fortellingen har Fatima samlet resten av familien, venner og kolleger for å informere om sykdommen, men også for å ha det fint sammen og spise et godt måltid sammen i fellesskap. Igjen er Imran den «perfekte pårørende» som åpner opp for samtalen. For der hvor det kommer kommentarer som «Kommer hun på hjem?» (Kvammen, 2021, s. 66), og «Det er en tragedie!» (Kvammen, 2021, s. 66), så er Imran forståelsesfull og imøtekommende til dette, samtidig som han formidler at «Det er trist for oss alle, men akkurat nå er dette verst for mor.» (Kvammen, 2021, s. 66). Det er derfor mulig også i denne fortellingen å se på barnet som en omsorgsgiver, i dette tilfellet Imran. I tillegg passer han godt inn i et rolleskjema, med de tankene vi har om hva en pårørende er og deres kvaliteter. Cherry (2023) skriver at rolleskjema er det vi bruker som et kognitivt rammeverk eller konsept for å hjelpe oss med å organisere eller inkludere informasjon. I dette tilfellet kan en se på Imran som en stødig pårørende, som er positiv og hjelpsom, og har energi og kapasitet nok til å følge Fatima til legen, og til å ta ansvar under middagen hvor sykdommen annonseres. En kan si at Imran oppfører seg slik som en pårørende bør oppføre seg, hvis en

skulle forestille seg en ideell pårørende. På den måten stemmer hans karakter overens med et litt idealisert rolleskjema over det å være pårørende, som vi kanskje deler i vår kultur. Det til kontrast med enkelte av de andre karakterene som jeg tidligere har nevnt i analysen hittil, via deres utspill under middagen hvor Fatima deler at hun er blitt diagnostisert med demens. Likevel kan deres representasjon være verdifull i arbeidet med å formidle sykdommen, noe jeg skal komme tilbake til i den senere diskusjonen rundt verkets didaktiske potensiale.

Mats er til slutt pårørende til sin far som er rammet av demens, men han blir aldri presentert ved verken navn eller sin tilstedeværelse i fortellingen. Mats er betydelig yngre enn Heidi og Imran. Han er i rundt tiårsalderen, og går til daglig på skolen. Den første timen etter ferien, er Mats tydelig stresset for å fortelle om hva han har gjort i ferien når læreren åpner opp for samtale om dette i plenum i klasserommet. Han virker nedtrykt og ensom der han sitter. Det er flere former for emanata her, hvor det er tårer, svette og linjer ut fra hodet hans, for å signalisere en form for redsel (se figur 2). Da han forteller at han ikke gjorde noe, og sliter med å få frem ordene, begynner de andre i klassen å le fordi han gråter. Som Warberg (2018) nevner i sin artikkel om grafisk litteratur, kan bilder som bilde nr. 8 fra venstre på figur 2, styrke effekten av både lyd kvaliteten og funksjonen til latteren til medelevene (s. 224). Bildet viser andres uttrykk av «haha», «hihi», og «hoho» som rommer hele bildet rundt Mats. I likhet med *Jeg husker ikke... Historier om demens* (2021), inkluderer også *Ungdomsskolen* (2016) slike ruter, hvor Warberg (2018), peker på at latteren fyller hele rommet, og kommuniserer lydnivået rundt han (s. 224). Dette kan også illustrere en form for ekko rundt Mats. Men, heldigvis for Mats, så får han i dette tilfellet god trøst av sin klassevenninne Siri.

verket, sitter vi igjen med et inntrykk av noe svært sterkt og sårt av hvordan det oppleves for det unge barnet som pårørende. Denne bevegelsen fra syk til pårørende er tydeliggjort ved et bredt utvalg av virkemidler. Det første en legger merke til er hvordan splashsidene utvikler seg gjennom verket.

En splashside blir i Warbergs artikkel *Grafisk litteratur* (2018) forklart som en side hvor en tegning rammer hele siden. Disse sidene blir ofte brukt for å introdusere en ny fortelling, og setter stemning, tid og sted for fortellingen (s. 221). I *Jeg husker ikke... Historier om demens* (2021), er det tre splashsider for hver av de tre fortellingene. Den første splashsiden viser Geir, den sykdomsrammede, som står ved en benk og jobber med å sløye en fisk. Ansiktsuttrykket hans viser en lei og nedstemt tone, kanskje en slags tomhet. Den andre splashsiden viser Fatima som også selv er rammet av demens, hvor hun sitter foran en datamaskin og jobber med regnskap. Også hun later til å ha en slags tomhet i seg, og et drag av nedstemthet. Derimot, i den siste splashsiden, ser vi Mats, den pårørende unge gutten til sin far som er blitt syk, sammen med hans klassevenninne Siri. De sitter smilende sammen i et stort tre (se figur 3). Som Warberg (2018) skriver om, så viser splashsidene noe representativt, og som har en større varighet (s. 223). Slik er også tilfellet i verket. Splashsidene skildrer ikke enkelthendelser, men noe som er vanlig og som er en betydelig del av livene til karakterene. Der hvor Geir og Fatima vises hvor de jobber med sitt virke innenfor arbeid i fiskebutikken og arbeid med regnskap, vises Mats og Siri sittende i treet som et tilfluktssted Mats ofte tyr til. Splashsidene viser altså at det som i begynnelsen virker sykdomsfokusert, trist og tomt, glir over til å bli til noe som viser samhold og til å bli vennskapsfokusert, med inkludering, positiv endring, samvær og fellesskap i sentrum. Det går fra å være noe ensomt i de to første splashsidene, til å bli noe felles i den siste.

Figur 3

Et annet virkemiddel som tydeliggjør bevegelsen fra den sykdomsrammede til den pårørende, er bruken av farger. Når det er en svært enkel fargebruk i tegneserien, med få farger i hver fortelling, blir det mer synlig *hvordan* disse fargene blir brukt, og hva de signaliserer til leseren. Jeg skal trekke fram fargen rød, som blir brukt både i den første fortellingen, og i den siste fortellingen, men på forskjellig måte, og med ulik virkning. I den første fortellingen er den sykdomsrammede i fargen rød, bakgrunnen er blå og de andre karakterene er i fargen grønn. For det første så skaper et slikt skille mellom den syke og de resterende en avstand mellom dem, men fargen rød er også et symbol i seg selv. Jeg knytter fargen sammen med følelseslivet og stemningen til Geir, slik som Warberg & Kjørholt (2023) gjør (s. 12). Når hans kone ønsker at han skal bestille en legetime, fordi han gjentatte ganger glemmer å bestille hus til familiens ferietur, samt glemmer andre ting, reagerer Geir med sinne fordi han ikke tror på at et legebesøk er noe han behøver. En slik tolkning av fargebruken av rød, forsterker derfor hans følelser og uttrykk for sinne (Warberg & Kjørholt, 2023, s. 12). Men, fargen rød behøver ikke bare være en medvirkning til å forsterke sinne på, det kan også gi en stemning og følelse av varme. Slik er det altså i den siste fortellingen. Der er bakgrunnsfargen skiftet til rød, som jeg mener gir en følelse av varme og inkludering. Dette viser at fokuset på stemning og følelser kommer tydelig fram gjennom bevisst bruk av farger,

med glidning fra den sykdomsrammede til den pårørende. Videre er også bevisst bruk av kontraster med på å tydeliggjøre bevegelsen fra syk til pårørende.

Som nevnt tidligere, i fortelling en, er fargebruken med på å lage kontraster fra den syke til de andre karakterene. Slik er det også i den andre fortellingen. Ikke bare skaper det en avstand mellom den sykdomsrammede, og resten av menneskene, men det er også med på å skape et fokus på den som er syk. Blikket vårt dras mot den som er syk, og gjør at vi fokuserer på den syke. I tillegg viser det at den syke også havner litt på utsiden av alle de andre. For å kunne rette fokuset på den pårørende i siste fortelling, så er også her kontraster en viktig del, men det er tatt i bruk på en litt annen måte. For å skape et skille mellom den pårørende og resten av karakterene, uten å utstøte den pårørende fra de andre, er det brukt grå om de andre karakterene, og svart om den pårørende. Dette skaper en form for utheving av den pårørende, samtidig som han fremdeles er en del av fellesskapet med de andre. En utheving er med på å rette blikket vårt mot den pårørende.

Som splashsiden til den tredje fortellingen viser, så er trærne en viktig del av denne fortellingen. Det er en tydeliggjøring av treets tilstedeværelse gjennom alle fortellingene, men de blir hyppigere i den siste fortellingen. Det viser at med økende mengde trær, så følger det igjen en bevegelse fra den syke til den pårørende, i form av viktigheten til trærne for Mats. Treet kan også sees på som en metafor. Opprinnelig betyr ordet metafor «overføring», hvor et billedlig uttrykk skapes av at ord eller et begrep overføres fra noe kjent til en ukjent sammenheng (Claudi, 2012, s. 104). I tegneserien er metaforen visuell, i form av at den er billedlig, og henviser til noe annet gjennom et bilde som har en visuell likhet med det som det henvises til. Likevel omtaler metaforen et begrep eller karakteriserer det ved hjelp av egenskaper som dette begrepet ikke har (Claudi, 2012, s. 104). I tegneserien er trærne visuelle metaforer på hjernen, fordi trærnes greiner likner hjernens nevroner i deres utseende. Det at trærne likner hjernen, kan ha betydning for hvordan en leser verket på. Trærne kan være en måte å vise på at sykdommen demens rammer hjernens kognitive nettverk. Treet som likner mest på dette, kan en se i figur 3, hvor Mats og hans venninne sitter sammen i et stort tre.

Treets tilstedeværelse i alle tre fortellingene viser også treets stødighet av natur, og kan ha betydning for dets funksjon. Det oppfattes som stabilt, og en tilstand som er fast. Det er til stede når de pårørende enten går tur sammen med den syke, eller i den siste fortellingen hvor Mats går tur med sin mor. Et tre er så vitalt i seg selv, med dets nettverk av røtter som forplanter seg under jorden, og dets lange levealder. Dette kan være bevisst bruk av treet som element for å fremme viktigheten av det stødige i de pårørendes liv, i en ellers turbulent hverdag preget av sykdom og tunge følelser knyttet til dette.

Didaktisk potensiale

Det er flere grunner til at *Jeg husker ikke... Historier om demens* (2021) har et didaktisk potensiale som springer ut fra verkets skildringer av nære pårørende. Verket i seg selv er også ment for å fungere didaktisk og opplysende om sykdommen, ettersom den er laget på bestilling av Kirkens Bymisjon, som jobber direkte med en slik form for formidling. Videre skal jeg diskutere noen elementer med utgangspunkt i analysen av verket, som gjør at det rommer et didaktisk potensiale, samt supplere med noen teoretiske innfallsvinkler til diskusjonen.

Enkel fargebruk tydeliggjør kommunikasjonen i snakkeboblene, og enkle tegninger gir rom for identifikasjon. Som McCloud nevner i sin bok *Understanding Comics* (1993), gjør enkle tegninger det enklere for lesere å leve seg inn i den fortellingen som blir fortalt eller fremstilt (s. 26-36). Dette gjør fortellingen mer universell, generell og tilgjengelig, enn privat og individbasert. Når tegneserien åpner opp for at lesere kan kjenne seg igjen i handlingen, så kan empatiske evner styrkes. Det handler om å kunne leve seg inn i andres hverdag preget av sykdom, og det sårbare og vonde som følger med dette. Det er nettopp slike enkle tegninger av karakterene og enkel fargebruk som vi finner i *Jeg husker ikke... Historier om demens* (2021), som gjør det enkelt å sette seg inn i fortellingen. Karakterene har enkle karaktertrekk som gjør det mulig å distinktere dem fra hverandre, men allikevel framstå som generelle, og miljøskildringene er på samme tid både detaljerte, men samtidig enkle nok til at de kan representere ulike lokalsamfunn.

Ivaretagelsen av Mats gjennom kontaktlæreren, moren og tanten, og Imrans ivaretagelse av Fatima, fremmer et eksempel på hvordan en kan håndtere og nærme seg sykdommen og pårørende. Særlig kan sekvensen hvor Mats og moren informerer klassen om farens sykdom, være en rettesnor for hvordan en kan nærme seg sykdommen i skolesammenheng. Der vil elevene lære noe om hvordan sykdommen oppleves for klassekameraten sin, og i tillegg få dypere innsikt i sykdommen, samt muligheten til å stille spørsmål.

På den andre siden kan hendelsen hvor Fatima har samlet kolleger, familie og venner, vise til hvordan en ikke bør nærme seg mennesker som er rammet av sykdommen. I analysen nevnte jeg at sønnen hennes Imran, som passer inn i skjemateori på den måte at han er den «perfekte pårørende» som oppfyller en slags form for idealisert form for pårørende i vår kultur. Motsatsen til dette, kan være familiemedlemmene som sier «Det er en tragedie!» (Kvammen, 2021, s. 66), og «Kommer hun på hjem?» (Kvammen, 2021, s. 66). Til tross for at dette er lite gjennomtenkte utspill som ikke virker spesielt empatiske, kan det være rett å

representere og inkludere denne typen form for skjemateori. Representasjonen av slike karakterer kan være verdifullt i møte med sykdommen, fordi vi lærer noe om hva slags fordommer en gjennom samfunnet tilegner seg rundt sykdommen. I tillegg vil en kunne fjerne noe stigma ved å la disse komme til orde, og at de kanskje også kan lære noe av det, for å bli klokere på sykdommen. Det samme gjelder spørsmålene til klassekameratene til Mats, som stiller spørsmål som «Jo, atte... hvorfor ble han syk? Og, eh... er det smittsomt?» (Kvammen, 2021, s. 89) og «Eh, er det dødelig?» (Kvammen, 2021, s. 89). Slike spørsmål er det nok mange som sitter med, og ved at de representeres i tegneserien, åpnes det for at det skal være en arena for å prate om sykdommen, fordi det er ennå mye vi ikke vet eller har avdekket av sykdommen. I tillegg blir ikke disse spørsmålene sensurert på noe vis, men blir i stedet besvart på en god måte av både Imran i fortellingen om sykdomsrammede Fatima, og av moren til Mats som har en syk far. Videre kan man bruke tegneserien i klasserommet, ved å trekke fortellingen videre, ut ifra det fiktive klasserommet og universet til Mats, og inn i den virkelige verden vi lever i for å bruke tegneserien som et didaktisk verktøy i undervisningen.

I en studie gjort av Lise-Mari Lauritzen, Yngve Antonsen og Linda Nesby (2021), diskuteres det hvilke muligheter og utfordringer som finnes i undervisningen av folkehelse og livsmestring i norskfaget. Der er respondentene enig i at «skjønnlitteraturen kan oppleves som personlig relevant, historisk aktuell og fremme empatisk respons» (Lauritzen et al., 2021, s. 1). Skjønnlitteraturen er et godt alternativ til bruk av informative tekster (Lauritzen, et al., 2021, s. 2), og kan på den måten åpne opp for mer diskusjon. Det kommer også fram i teksten at en gjennom bruk av skjønnlitteraturen som verktøy, kan lære seg å se verden fra helt ulike perspektiver, og at det gagnar oss fordi vi kan sette oss inn i hvordan andre har det, og av den grunn bli en bedre venn, partner eller godt samfunnsmenneske (Lauritzen et al., 2021, s. 5). En kan tenke seg til at skjønnlitteraturen er mer kompleks enn annen type sakprosa, og derav har et større meningspotensial, fordi en kan gå inn i karakterer og se hvordan de takler hendelser og på hvilken måte de også ser verden på. I tillegg åpner skjønnlitteraturen for å kunne granske ulike følelser, særlig sårbarhet, men også styrke og forventninger, samt det uforutsigbare (Lauritzen et al., 2021, s. 10). I tillegg kommer det fram at det er flott for elever å kunne lære noe av de beretningene som kommer fram i skjønnlitteraturen, uten at elevene selv trenger å dele privat informasjon (Lauritzen et al., 2021, s. 10). Litteraturen, eller verket *Jeg husker ikke... Historier om demens* (2021) kan med bakgrunn i dette, i aller høyeste grad, benyttes som et verktøy i landets klasserom for å nærme seg komplekse temaer knyttet til folkehelse og livsmestring, i dette tilfellet, demens og hvordan de pårørende barna opplever det og finner egne mestringsstrategier i hverdagen.

Konklusjon

Hvordan fremstilles rollen som nær pårørende til en person med demens i Anders N. Kvammens *Jeg husker ikke... Historier om demens* (2021)? Og hvilket didaktisk potensiale rommer verkets skildringer av nære pårørende? Jeg har i denne teksten tatt for meg denne todelte problemstillingen, og fokusert på barnet som pårørende i møte med demenssykdommen. I møte med teksten, møter vi tre ulike karakterer med hver av sine former for mestringsstrategier. Der hvor Heidi søker tilflukt sammen med resten av familien for å håndtere sykdommen som rammer hennes far, tar Imran fatt i rollen som en sterk pårørende med overskudd til å hjelpe sin mor Fatima. Til slutt er Mats en litt yngre utgave av barna som pårørende, og det er i hans fortelling det blir tydelig at han selv har behov for et trygt nettverk og støtte rundt seg. Samlet sett er det også en bevegelse fra den syke til den pårørende i tegneserien.

Til slutt er det et stort didaktisk potensiale som ligger til grunn for *Jeg husker ikke... Historier om demens* (2021). Det er det på flere måter, i de formmessige grepene som enkle tegninger, enkel fargebruk og fremheving av tekstboblene. Skjemateori åpner også opp for de ulike pårørendes rolle, og hvilke fordommer og til dels manglende informasjon som finnes om demens. Det er ingen tvil om at vi fremdeles ikke vet nok om demens. Derfor kan studien gjort av Lise-Mari Lauritzen, Yngve Antonsen og Linda Nesby (2021) være relevant for å sette verket inn i skoleverket som et didaktisk verktøy.

Litteraturliste

Primærlitteratur

Kvammen, A. (2021). *Jeg husker ikke... Historier om demens*. No comprendo press.

Sekundærlitteratur

Cherry, K. (2023). «What Is a Schema in Psychology?» Hentet 14.04.2024 fra:

<https://www.verywellmind.com/what-is-a-schema-2795873>

Claudi, M. B. (2012). *Litterære grunnbegreper*. Fagbokforlaget.

Engedal, K. (2002). «Diagnostikk og behandling av demens». Hentet 2. april 2024 fra:

<https://tidsskriftet.no/sites/default/files/pdf2002--520-4.pdf>

Ernsten, M. (2023). *Men hvem er du?* Gyldendal.

Fonn, M. (2020). «Demens: Hva gjør du når pasienten blir sint?». Hentet 28. april 2024 fra:

https://sykepleien.no/2020/02/demens-hva-gjor-du-nar-pasienten-blir-sint?auHash=PSmZ0iAV6mTvk8Y25GEO5O1J_LdRg6ueNgKk5wCa27w

Freidman, N. (2008). «Word of the Week: Emanata». Hentet 14.04.2024 fra:

https://nancyfriedman.typepad.com/away_with_words/2008/07/word-of-the-week-emanata.html

Guha, A. (2021). «The Parentified Child in Adulthood». Hentet 14.04.2024 fra:

<https://www.psychologytoday.com/intl/blog/of-prisons-and-pathos/202107/the-parentified-child-in-adulthood>

Kjørholt, I. H. (2019). «Når nasjonens likevekt rystes». En komparativ analyse av kanonlitteraturens rolle etter terrorangrep. *Universitetsforlaget*.

DOI: <https://doi.org/10.18261/issn.1500-1989-2019-04-05>

Lauritzen, L.-M., Antonsen, Y., & Nesby, L. (2021). «Jeg er så veldig redd for hvordan jeg påvirker elevene.» Utfordringer og muligheter i undervisningen av folkehelse og livsmestring i norskfaget: *Acta Didactica Norden*, 15(1).

DOI: <https://doi.org/10.5617/adno.7848>

McCloud, S. (1993). *Understanding comics (The invisible art)*. Kitchen Sink Press.

Nasjonalforeningen.no. (2024). «Hva er demens?». Hentet 2. april 2024 fra:

<https://nasjonalforeningen.no/demens/hva-er-demens/>

Nesby, L. (2021). *Sinne, samhold og kjendiser*. Universitetsforlaget.

NTNU (2024). «Pårørenderollen og litteratur som remedium». Hentet 2. april 2024 fra:

https://www.ntnu.no/isl/litteratur_som_remedium

Strand, B. H., Vollrath, M. E. M. T. & Skirbekk, V. F. (2021). «Demens». Hentet 26. april

2024 fra: <https://www.fhi.no/he/folkehelse/rapporten/ikke-smittsomme/demens/?term=>

Warberg, S. H. (2018). «Grafisk litteratur». I: *Norsk 5-10: litteraturboka*.

Oslo: Universitetsforlaget.

Warberg, S. H. & Kjørholt, I. H. (2023). Pårørendelitteratur som remedium.

Helsefagligformidling og litterær estetikk i Anders N. Kvammens *Jeg husker ikke...*

Historier om demens (2021)

DOI: <https://doi.org/10.58215/ella.13>

Figurer

Figur 1. Fra *Jeg husker ikke... Historier om demens*, upaginert. © Anders Kvammen, Kirkens Bymisjon og No Comprendo Press, 2021.

Figur 2. Fra *Jeg husker ikke... Historier om demens*, upaginert. © Anders Kvammen, Kirkens Bymisjon og No Comprendo Press, 2021.

Figur 3. Fra *Jeg husker ikke... Historier om demens*, upaginert. © Anders Kvammen, Kirkens Bymisjon og No Comprendo Press, 2021.

